

Spółdzielnia pomocy osobom wykluczonym

Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego stało się współcześnie jednym z głównych wyzwań Unii Europejskiej¹. To ona ma kluczowy wpływ na badania i realizowaną w zakresie tego problemu politykę. Ekskluzja społeczna stała się dziedziną badań, która nabiera coraz większego znaczenia m.in. z uwagi na globalne dążenia do zrównoważonego rozwoju. Punktem wyjścia prowadzonych badań jest zwrócenie uwagi na kwestie partycypacji w życiu społecznym oraz identyfikacja jednostek, które z różnych powodów nie mogą zintegrować się ze społeczeństwem. Przeważnie jest to brak określonych zasobów, jednak nie wynikających jedynie z ubóstwa materialnego. Wykluczenie rozpatruje się zatem w kategoriach nieuczestniczenia lub niezdolności do partycypacji w wydarzeniach zbiorowych społeczności, do której się przynależy. Chodzi tu o aspekty nie tylko życia społecznego, ale także gospodarczego i kulturalnego.

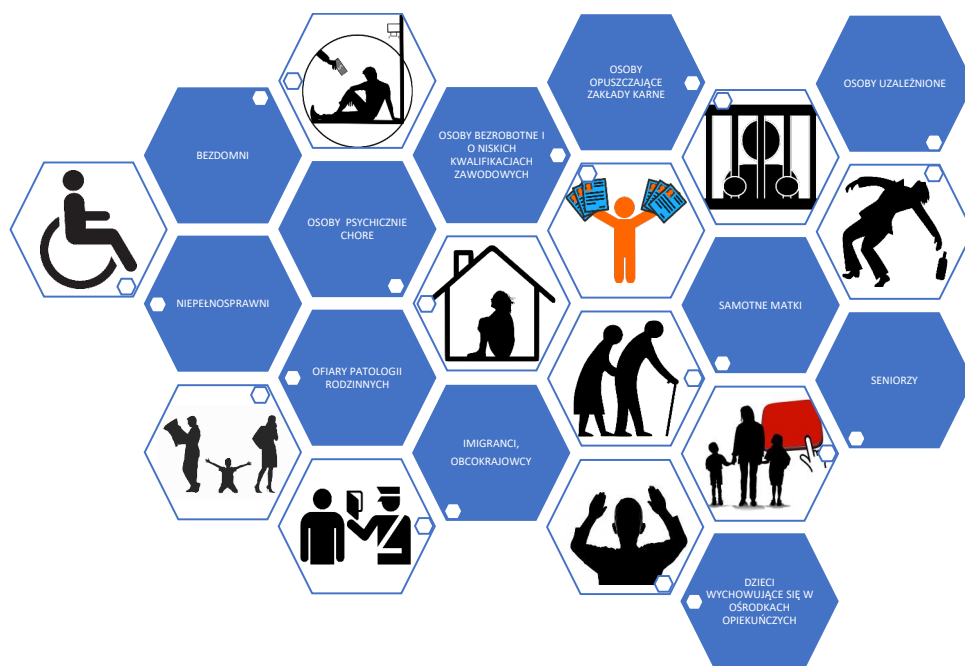
W literaturze przedmiotu koncepcja ekskluzji społecznej często utożsamiana jest z nierównościami społecznymi, dyskryminacją oraz zaistnieniem w społeczności grupy osób tworzących tzw. kategorię underclass (Nowak 2012). Trudno podać jedną definicję wykluczenia społecznego. W pewnej systematyzacji pomocne jest zaproponowane ujęcie znaczeń ekskluzji w 3 grupach definicyjnych (Raczkowska, Gruzziel 2018).

¹ Zob. Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth; Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021–2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030.

1. Definicje, w których wykluczenie społeczne dotyczy problemu ubóstwa względnego (relatywnego) i wówczas wiąże to zjawisko z wyłączeniem czy izolowaniem jednostki, rodziny czy większej grupy ze sposobu życia, zasobów oraz warunków życia charakterystycznych dla danej społeczności (Moisio 2002). Następuje wówczas dysproporcja pomiędzy poziomem życia, wynikająca z wysokości dochodu i rodząca dystans pomiędzy uczestnikami życia społecznego.
2. Definicje wskazujące na charakter procesowy ekskluzji. Ujmują one to zjawisko jako wielowymiarowy proces częściowego ograniczenia lub całościowego odcięcia możliwości partycypacji w życiu społecznym, gospodarczym czy kulturowym uniemożliwiając jednostce integrację z grupą społeczną. Zwraca się ponadto uwagę, że u osoby doświadczającej wykluczenia społecznego występuje takie zdarzenie, które powoduje załamanie się jego życiowej sytuacji. Może ono następnie prowadzić do kolejnych powiązanych ze sobą zdarzeń, które mają negatywny wpływ na wiele aspektów życia człowieka wykluczonego. Ekskluzja jest zatem procesem, w którym człowiek nią dotknięty wypierany jest ze wspólnoty, społeczności np. z uwagi na status materialny, wykształcenie czy niepełnosprawność.
3. Definicje skupiające się na kategorii partycypacji. Odnoszą się one do osób czy grup, które w sensie geograficznym stanowią określoną społeczność, ale nie partycypują w życiu obywatelskim, a zatem żyją jakby „(...) poza nawiasem praw i przywilejów” (Jarosz 2008, s. 8). Mają utrudnioną możliwość korzystania z dóbr, pełnienia ról społecznych czy zdobywania dochodów w sposób godny i zgodny z prawem (Frąckiewicz 2005).

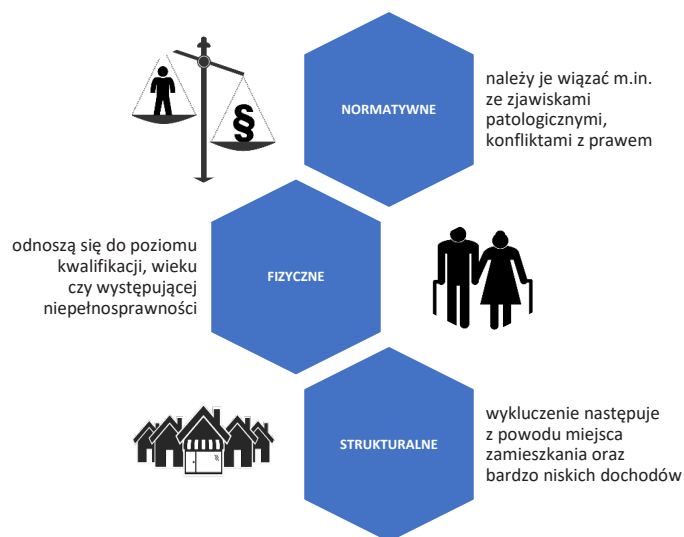
Infografika 1. Szczególnie narażeni na wykluczenie

Źródło: opracowanie własne

Wykluczenie zawsze oznacza niemożliwość udziału w życiu społecznym czy pozostawanie poza ważnymi obszarami życia wspólnoty. Nie należy rozpatrywać tego zjawiska tylko w aspekcie wyizolowania przymusowego np. z powodu indywidualnych dysfunkcji czy barier strukturalnych. Podobnie nie ogranicza się współcześnie wykluczenia do ubóstwa materialnego, bezrobocia, niepełnosprawności czy alkoholizmu. Ekskluzja może wiązać się z niemożliwością dostępu do systemu edukacyjnego, świadczeń społecznych, informacji i barierami korzystania z usług cyfrowych i nowoczesnych technologii. Można wskazać na trzy kluczowe przyczyny wykluczenia: normatywne, fizyczne, strukturalne (Frąckiewicz 2005).

Infografika 2. Przyczyny wykluczenia

Źródło: opracowanie własne

Na współczesne formy wykluczenia narażeni są znacznie bardziej mieszkańcy obszarów wiejskich i małych miasteczek. W miejscach tych często dochodzi do kumulacji wielu negatywnych czynników m.in. niski poziom wykształcenia, połowiczna aktywność i przedsiębiorczość, słabo rozwinięta infrastruktura społeczna i techniczna. Co więcej, w literaturze można spotkać się z opisami problemu wykluczenia mieszkańców wsi popegeerowskich (Raczkowska 2018).

Osoby mieszkające na wsi doświadczające ekskluzji spotykają się ze społecznym odrzuceniem, brakiem akceptacji i możliwości uczestnictwa w życiu społecznym.

W 2015 roku przyjęto globalny dokument – Agendę na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 wskazującą na kluczowe problemy współczesnego świata. Agenda zawiera 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju i przypisane do nich zadania ukierunkowane na minimalizowanie zasygnalizowanych problemów.

Infografika 3. Cele Zrównoważonego Rozwoju

Źródło: <https://www.un.org/pl/>

Niektóre z wyszczególnionych Celów łączą się z problemem wykluczenia społecznego. W ramach realizacji poszczególnych zadań służących np. eliminacji ubóstwa, walki z głodem, nierównościami, zapewniania dobrobytu i wysokiej jakości edukacji oraz godnej pracy dąży się do redukcji zjawiska wykluczenia w tych obszarach. Kwestię ekskluzji łączy się przede wszystkim z jakością życia, która definitywnie spada wraz z nasilaniem się zjawiska.

Jakość życia rozumiana jest jako „(...) stan satysfakcji, szczęścia, zadowolenia płynący z całokształtu egzystencji, czyli: korzystania ze środowiska przyrodniczego, dobrego stanu zdrowia, pomyślności w życiu, pozycji społecznej, dobrobytu oraz konsumpcji” (Bywalec, Rudnicki 1999). Ponadto oznacza odczuwanie przez jednostkę jej pozycji w społeczeństwie w kontekście kultury, akceptowanych systemów wartości, postrzeganie stopnia realizacji wyznaczonych celów życiowych. Zwraca się przy tym uwagę, co podkreśla Quality of Life Group, działająca w ramach Światowej Organizacji Zdrowia, na kwestię poczucia niezależności od innych, relacji społecznych oraz zdrowia i kondycji psychofizycznej (Petelewicz, Drabowicz 2016).

Pomoc osobom wykluczonym, w tym mieszkańcom małych miejscowości i wsi, wymaga konkretnych inicjatyw lokalnych oraz zaangażowania jednostek. Działania w tym zakresie oznaczają wdrożenie w życie m.in. walki z ubóstwem, przedsięwzięć edukacyjnych, aby podnosić świadomość ludzi w zakresie problemu ekskluzji w celu uwrażliwiania ich na problemy drugiego człowieka i ukazywania sposobów przeciwdziałania temu zagrożeniu.

Ogromny wkład w zapobieganiu ekskluzji społecznej mają przede wszystkim przedsięwzięcia lokalne. Praktyka pokazuje, że w wielu miejscowościach realizowane są ambitne projekty, w ramach których dąży się do wspomagania procesu powrotu osób doświadczających wykluczenia społecznego do życia we wspólnocie.

Pomoc osobom dotkniętym jakkolwiek formą wykluczenia społecznego wymaga w pierwszej kolejności tworzenia przez władze samorządu lokalnego programów wsparcia i przeciwdziałania ekskluzji. W ramach dobrych praktyk rekomenduje się:

- organizację kursów i szkoleń wspomagających poszerzanie kwalifikacji zawodowych;
- stwarzanie możliwości włączania w proces edukacyjny osób niewykształconych;
- pomoc w zwalczaniu barier finansowych poprzez udzielanie stypendiów uzdolnionym dzieciom i młodzieży z ubogich rodzin;
- promowanie i zapewnianie bezpłatnej pomocy prawnej;
- rozwijanie infrastruktury społecznej przyjaznej niepełnosprawnym;
- przeciwdziałanie ograniczeniom cyfrowym, zwłaszcza w zakresie dostępu do nowoczesnych form teleinformatycznych, niezbędnych m.in. do edukacji zdalnej;
- podejmowanie inicjatyw w ramach profilaktyki uzależnień oraz zapewnianie opieki osobom uzależnionym w miejscu ich zamieszkania;
- zapewnienie realnej pomocy matkom samotnie wychowującym dzieci;
- objęcie wsparciem osób starszych w zakresie opiekuńczo-pielęgnacyjnym, a także ich aktywizacja kulturalna, ruchowa, edukacyjna itp.

Włodarze wsi i małych miejscowości kierując się dobrem społeczności i chcąc zapobiegać wykluczeniu strukturalnemu oraz każdej innej formie ekskluzji swoich mieszkańców powinni wprowadzić strategie realnego przeciwdziałania opartego np. na pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych na realizację projektów pomocy, współpracy z organizacjami wspierającymi osoby wykluczone, doradztwie zawodowym, pomocy psychologicznej. Są to elementarne działania przyczyniające się do rzeczywistej zmiany sytuacji osób mieszkających na obszarach szczególnie narażonych na wykluczenie.

Niezwykle ważne w dostrzeganiu problemów współmieszkańców i reagowaniu na nie jest tworzenie spółdzielni pomocy polegającej na współpracy obywateli z władzami. Spółdzielcy ze wsparciem

lokalnych inwestorów, organizacji pozarządowych oraz sąsiednich miejscowości mogą kooperować w celu skutecznej walki z wykluczeniem społecznym.

Zaproponowane spółdzielcze podejście jest uzasadnione m.in. z uwagi na fakt braku anonimowości w małych społecznościach. Cechą charakterystyczną wsi i małych miejscowości jest to, że wszyscy dobrze się znają. Z jednej strony pozwala to na szybkie zidentyfikowanie problemów sąsiada i nieobojętne zareagowanie, a z drugiej stanowi to zagrożenie poczucia ingerowania w czyjąś prywatność, co może powodować wycofanie się z pomocy tej osobie i tym samym narażenie jej na wykluczenie.

Źródła:

Bywalec Cz., Rudnicki L. (1999), Podstawy ekonomiki konsumpcji, Akademia Ekonomiczna, Kraków.

Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth <https://ec.europa.eu> [dostęp: 28.12.2021].

Frąckiewicz L. (2005), Wykluczenie społeczne w skali makro i mikroregionalne [w:] L. Frąckiewicz (red.), Wykluczenie społeczne, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice.

Jarosz M. (2008), Wstęp [w:] M. Jarosz (red.), Naznaczeni i napiętnowani. O wykluczeniu politycznym, Oficyna Naukowa s.c., Warszawa.

Moisio P. (2002), The Nature of Social Exclusion – Spiral of Precariousness or Statistical Category?, [w:] Social Exclusion in European Welfare States, red. R.J.A. Muffels, P. Tsakloglou, D.G. Mayes, Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK/Northampton USA.

Nowak A. (2012), Pojęcie, istota, przyczyny, mechanizmy marginalizacji i wykluczenia społecznego „Chowanna” 1, ss. 17-32.

Petelewicz. M, Drabowicz. T. (2016), Jakość życia – globalnie i lokalnie. Pomiar i wizualizacja., Łódź.

Raczkowska M., Gruział K. (2018), Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Unii Europejskiej w relacji miasto-wieś, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 20 (69).

Uchwała nr 105 Rady Ministrów z dnia 17 sierpnia 2021 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030”

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20210000843> [dostęp: 28.12.2021].

Sfinansowano przez Narodowy Instytut
Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Obywatelskiego ze środków Programu Rozwoju
Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030

